

DOI: 10.69085/afp20243273

ФАКТОРИ И НАСОЧЕНОСТ НА ПОДКРЕПАТА КЪМ ДЕЦАТА И СЕМЕЙСТВАТА ПРИ ПОЛЗВАНЕ НА СОЦИАЛНИ УСЛУГИ

Екатерина Ужиканова

ek.ujikanova@uni-plovdiv.bg

***Резюме:** Принципът на насочване на деца и родители като потребители и нуждаещи се рискови групи от подкрепата и ползване на социални услуги е нормативно регламентиран в Закона за закрила на детето и в Закона за социалните услуги. Този факт поставя на фокус определени ангажирани институции при насочването на потребителите и определянето на техните нужди от подкрепа. Настоящата статия представя изследване на съществуващата практика при насочването на потребителите за ползване на социални услуги, като акцентира и на пошироката партньорска мрежа, в лицето на институциите, които са част от общността и средата на семействата. Изследването извежда активните страни в процеса на определяне на факторите, водещи до нуждата на децата и родителите от подкрепа, реализирана чрез сектора на социалните услуги.*

***Ключови думи:** социални услуги, деца, семейства, интегрирани услуги*

FACTORS AND ORIENTATION OF SUPPORT TO CHILDREN AND FAMILIES WHEN USING SOCIAL SERVICES

Ekaterina Uzhikanova

ek.ujikanova@uni-plovdiv.bg

Abstract: *The principle of targeting children and parents as consumers and needy risk groups from the support and use of social services is regulated by law in the Child Protection Act and the Social Services Act. This fact puts into focus certain institutions involved in targeting users and determining their support needs. This article presents a study of existing practice in directing users to use social services, emphasizing the wider partner network, in the form of institutions that are part of the community and the environment of families. The research brings stakeholders into the process of determining the factors leading to children's and parents' need for support delivered through the social services sector.*

Key words: *social services, children, families, integrated services*

Увод

Основна задача на социалните услуги е да предоставят възможности за превантивна и свързваща подкрепа, адресирана към всички граждани, независимо от техните доходи и благосъстояние, ведно с ролята им в създаването на равни възможности за всички индивиди в обществото. Според дефиницията на Министерството на труда и социалната политика, касаеща социалните услуги, те „се основават на социалната работа“ (МТСП, 2015, с. 9), следователно може да се приеме, че тяхната значимост следва да е определяща за ефективната, навременна и актуална подкрепа на децата и семействата, която да минимализира рисковете за групите хора в нужда според факторите, водещи до тяхното ползване. „Условията, в които израства детето, оказват съществено влияние

върху качеството на афективните му връзки със значимите други“ (Гинина, 2015, с. 19). Важен аргумент при избор на тази тема е свързан с реализиране на формите за социална подкрепа, насочени към подкрепа на детството и семейството, отчитайки разбирането, че те имат предназначение да постигат специфични цели, свързани с повишаване на качеството на живот на потребителите и подобряване на тяхното функциониране. „Осигуряването на разнообразни и устойчиви социални услуги, на ресурси за деца и семейства е предизвикателство, за което често се констатира разминаване между предлаганите услуги и потребностите на семействата. Семействата, които търсят подкрепа в системата на грижи за деца, са уязвими, със специфични потребности – родителите изпитват затруднения, които намаляват тяхната способност за родителстване. Освен това предизвикателствата на семействата често са преплитачи се, многостранни и социалните служби не разполагат с контрол върху многобройните ресурси, необходими, за да служат на семействата – често те трябва да работят в мрежа с различни организации, които да предоставят необходимите услуги“ (Богданова, 2009, с. 269). В потвърждение на разбирането, че ранното детство може да се разглежда като най-динамичния период в човешкия живот, посочено от В. Банова, Л. Жупунов и М. Жекова (Банова, Жупунов, Жекова, 2010), то и подкрепата на семейството в този период е също толкова динамична в развитието и утвърждаването си, както се оказва и практиката през последните години в развитите социални услуги за деца и семейства. Изследват се ангажираността на институциите и представител на общностите като основни насочващи партньори към дейностите, реализирани от социалните услуги, представящи ги в ролята на установяващи нуждите и рисковете за тях. Важен момент от представянето на темата е анализът на нуждата от ползване на социалните услуги.

Изложение

В настоящата статия се представя малка част от резултатите, които са част от дисертационен труд на тема „Социална работа с деца и семейства в подкрепа на ранното детско развитие“ и се отнасят пряко до дейности и ранната подкрепа на децата и

семействата, които се реализират в социални услуги, действащи на територията на страната.

Предмет на изследване е съществуващата практика при насочването на потребителите за ползване на социални услуги, като се акцентира и на по-широката партньорска мрежа в лицето на институциите, които са част от общността и средата на семействата. Изследването извежда активните страни в процеса на определяне на факторите, водещи до нуждата на децата и родителите от подкрепа, реализирана чрез сектора на социалните услуги.

Метод и процедура

Чрез анкетния метод се анализират практиките, изследват се факторите, свързани с нуждата от ползване на услуги, и механизмите за насочване към тях. Анкетирането е проведено чрез електронна анкета. Представените обобщения на резултатите, обект на настоящия доклад, обхващат 3 въпроса, част от общото изследване. Изследването е проведено в периода септември 2020 г. – март 2022 г., като чрез статистически методи е събрана първична информация, проверена, кодирана и въведена в компютърна база данни за по-нататъшна статистическа обработка.

Обект на изследване и извадка

Анализът на резултатите от проведената анкета е базиран на информацията, събрана чрез анкетни листа от общо 104 лица, представители на социални услуги в общността, резидентни услуги и неправителствен сектор. Представителите са от 19 общини и населени места, като най-голям е дялът на респондентите от общините Асеновград, Пловдив, Смолян и Пазарджик.

Резултати от проучването

Изследването стартира с проучване на факторите, които най-често водят до ползване на услуги, предоставяни в различните населени места, според участниците в проучването. На Фигура 1 са отбелязани отговорите на респондентите.

Фигура 1. Фактори за ползване на услуги

Данните показват, че най-честият фактор, който води потребителите до ползването на социалната услуга, е „родителски умения“ и е над средното ниво с 51,9%, следван от фактор „социална интеграция“ с 46,2%, фактор „риск от изоставяне“ – 40,4%, фактор „бедност“ – 31,7%, и на последно място като фактор е посочен „здравен риск“ с 22,1%. Представените резултати отчитат най-висок резултат на фактора „родителски умения“ спрямо другите, които са посочени като възможности. Това показва значението на възможностите и формите за подкрепа на семейството, които следва да са налични като набор от дейности. Следващият фактор се свързва със социалната интеграция на децата и семействата както по отношение на рисковете за тях, така и по отношение на подкрепата на средата и общността.

На следващата Фигура 2 са представени данни за насочването на потребителите към социалните услуги.

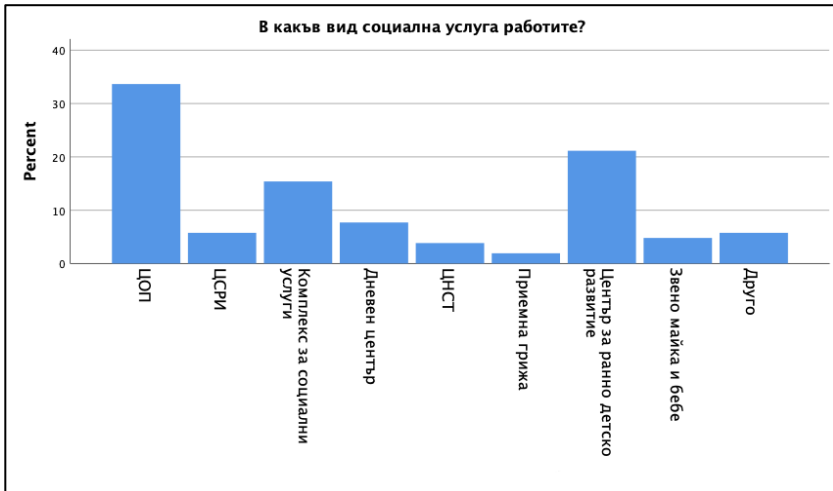

Фигура 2. Насочване на потребители

Резултатите показват най-висок дял според 72% от респондентите, посочващи „Дирекциите за социално подпомагане“ като водещи спрямо насочването на потребителите, следвани от 34,6% дял на клиенти, които са самозаявени. По отношение на дела на самозаявените потребители, който се посочва от анкетираните, стойността е сравнително висока и това е важен показател по отношение на идентифицирането на потребностите от самите потребители и възможностите да получат достъп до услуги, консултации и подкрепа по тяхна инициатива. Според 10,6% от анкетираните специалисти потребителите, които ползват предоставяните от тях услуги, са насочвани от детски градини, следвани от насочващи ги училища според 6,7% от специалистите. Следващите данни показват значително по-малък процент – 4,8%, определен от участниците в изследването, които посочват „другите услуги“ като насочващи. По отношение на медицинските специалисти малък процент – 3,8%, от участниците поставят на едно от последните места личните лекари като активни при насочването на потребителите, а напълно отсъстващи според участниците при насочването на потребители към социалните услуги са детските отделения.

Във връзка с възможността на респондентите да отбележат своето мнение, когато то не е посочено в изброяването и отговорите на анкетата, сравнително висок процент от участниците, а именно 6,7% от тях, са посочили други институции или организации, насочващи потребители към тях, сред които са медиатори в общността, мобилната работа като начин за насочване, акушер-гинеколозите, както и общностната работа на терен. Проследяването на този резултат донякъде определя и различните решения, свързани с насочването на потребителите, които в отделните услуги може да се приемат за ефективна практика. Както твърди например М. Величкова (Величкова, 2021, с. 203), изследвайки социалните дейности на медиаторите в ромската общност, „те са включени като специалисти в мултидисциплинарни екипи“, а това е положителна практика, която следва да насочи вниманието на професионалната общност към възможността за използването на този капацитет при установяване на местни нужди на рискови групи общности. Според М. Величкова „от медиаторите се очаква изпълнението на редица дейности от сферата на социалната работа. Те работят мобилно, на терен, трябва да откриват и работят по случаи, да информират, мотивират, съветват, картографират, да придружават, да съдействат на местните институции“ (Величкова, 2021, с. 203). Показателно е, че палитрата от възможни партньори при насочване на потребители към социалните услуги е широка, като се използват познати подходи, нови решения и възможности, част от методите на социалната работа с общности и ресурси, познати от практиката.

На следващата Фигура 3 са представени отговорите на всички участници, като са посочени принадлежността на участника към конкретната институция, неговият профил и съответната община, която той представлява.

Фигура 3. Вид на услугите

Анкетираните са представители на 10 различни институции (Фигура 3). Най-много са представителите от Център за обществена подкрепа – ЦОП (35), следвани от Център за ранно детско развитие – ЦРДР (22), Комплекс за социални услуги (16), Дневен център (8), Център за социална рехабилитация и интеграция – ЦСРИ (6), Център за настаняване от семеен тип – ЦНСТ (4), Приемна грижа (2) и в графата „Друго“ участниците са отбелязали, че са част от неправителствена организация (4) и двама участници от Превантивно-информационен център.

Предизвикателства пред практиката

От общия анализ на данните и резултатите на анкетното проучване, проведено сред специалисти от социални услуги в страната, според техния профил на подкрепа – социален, образователен или здравен, следва да се изведат следните обобщени заключения:

- При изследване на основния фокус, който се поставя при подкрепата на децата и семействата, респондентите посочват, че той е свързан с развитието на родителски

умения, което поставя акцент върху семейната подкрепа от гледна точка на качеството на родителската грижа и ангажираност. Фактори като бедност и риск от изоставяне остават на следващи позиции, но впечатление прави насочването на подкрепата към социалната интеграция, която е посочена като втори по важност фактор, свързан с подкрепата на социалната услуга;

- Принципът на насочване отговаря на нормативните регламенти, посочени в ЗЗД и ППЗЗД, както и в ЗСУ. Този факт обяснява възприемането на дирекциите за социално подпомагане като институция със значима роля за информиране, насочване и подкрепа на децата и семействата в риск. Тук е необходимо да се отбележи, че насочването се организира при констатиране на риск, свързан с детето, с неговото развитие, здравен статус и/или социален статус;
- Самозаявяването на семействата е важен момент за ефективната подкрепа на общността при реализирането на превантивната социална работа и превантивната подкрепа на детското и семейно развитие. Социалните услуги е подходящо да предоставят информираща и навременна подкрепа към семействата, изпреварваща настъпването на отделни рискове, следователно развиването на широк набор от дейности е наложително за изпълнение на превантивната им роля.

Резултатите показват, че практиката и развитието на механизмите за обхващане на рисковите групи хора са динамични и професионалните общности използват сравнително ефективни подходи за насочване на потребителите към социални услуги. Секторите за подкрепа от страна на социалните, образователните и здравните сфери все още имат нужда от механизъм, който да обединява усилията им за идентифициране на рисковите групи хора, предвид възможността всеки от тях да предоставя както индивидуална подкрепа, така и комплексна и интегрирана такава. Развитието на интегрираното партньорство и подкрепа, чрез обхвата на отделните сектори, следва да се разширява целенасочено.

но, подкрепено и сигурно чрез постоянна концепция за устойчиво развитие на индивидите.

Все още в страната остава висок дялът на децата и семействата в риск от бедност, социално изключване и в здравен риск, което потвърждава недостатъчно развитие на ресурсите за промяна, каквито са социалните услуги, формите за ранна интервенция и превенция. Подготвянето на своеобразна оценка на нуждите на общностите, на резултатите от получената подкрепа и включването в отделни социални дейности, услуги, програми и интервенции може да осигури възможност за развитието на прагматична рамка за оказване на ефективна ранна подкрепа на децата и семействата. Представените практики и модели за насочване на потребители показват отделна ефективност, използвайки най-разпознаваемите „източници“ на информация за нуждаещи се от подкрепа групи – деца и семейства.

Препоръчително е, за да се следва примерът на практиката в социалните услуги, същата да разшири обхвата и механизмите за идентифициране на рисковите групи индивиди, като възможност е да се сформира разширен екип за подкрепа на децата и техните семейства както на местно, така и на регионално ниво чрез създаването на механизъм за взаимодействие. Както твърди Н. Глушкова, „социалната работа се извършва на принципа на интегрирания подход при съобразяване с индивидуалните потребности на нуждаещите се от подкрепа“ (Глушкова, 2022, с. 103), което определя и нуждата от развитие на цялостна система за подкрепа, предвид комплексния характер на нуждите на индивидите и отчитайки факторите, водещи до насочването им към формите за подкрепа.

Стимулирането и развиването на местни и регионални партньорски мрежи, които да осъществяват интегрирана подкрепа в контекста на детското и семейно развитие, все още са предизвикателство пред професионалистите, основно касаещо развитието и/или утвърждаването на форми за подкрепа, които да удовлетворяват комплексните потребности на различните уязвими групи деца и семейства. Търсенето на адекватни форми за подкрепа на децата и семействата се свързва и с редица законодателни инициативи, водещи до своеобразен напредък на системата от социални

услуги както по отношение на обхвата на услугите и териториалното им разпределение, така и при прилагане на интегриран подход на взаимодействие, както Л. Векова описва при проследяване на примери за интегрирани услуги, насочени към деца и семейства (Векова, 2023, с. 34).

Заклучение

Следвайки една от поставените цели на изследването, а именно изследване на механизмите за насочването на потребителите за ползване на социални услуги, докладът проследи настоящата практика в действащите социални услуги в страната и определи редица предизвикателства. Едно от най-отчетливите предизвикателства се свързва с развитието на партньорство и координация между различните звена на здравната, социалната и образователната системи, за реализиране на комплексен и интегриран подход в подкрепата на детско и семейното развитие.

За устойчивото развитие на моделите за социална работа и интегрирана подкрепа на децата и семействата са необходими ефективни политики за децата и семействата в България, част от които е политиката в подкрепа на ранното детско развитие, която следва да се отбележи, че към момента присъства частично, а създаването на услуги за ранно детско развитие изцяло липсва. Чрез развитието на интегрирана подкрепа и услуги за деца и семейства следва да се отговори на редица въпроси и очаквания за специалната им роля и мястото им в системата от услуги. Ефективността на социалните услуги е предизвикателна тема, която се изследва от отделни автори и както посочва Т. Вазова (Вазова, 2022), тя се свързва с постигнатите резултати за потребителите и компетентността на специалистите. Споделяйки това разбиране, всички приоритети и действия, които са насочени към хората в нужда – в случая децата и семействата, са поставено начало на дълъг път.

Предоставянето на подкрепа за общностите чрез ползване на социални услуги и дейности следва да доведе до намаляване на предпоставките за създаване на рискови ситуации – семейни, общностни, образователни или здравни както за децата, така и за семействата. Работата в партньорство със семейството и специалистите (детски градини, училища, социални услуги, здравни

институции, общности, медиатори и др.) се определя като решаваща, ако се следва призмата, че „изработването“ на ефективна форма за подкрепа на общностите от деца и семействата, особено в раната възраст, е част от социалната политика и практика. Подготовката, информирането, обучението на бъдещи родители, настоящи родители и организирането на форми за реализиране на информиран избор от страна на рисковите групи общности също допринася за ограничаване на рисковото поведение спрямо детското и семейно развитие.

Така представените резултати от изследването отчитат разбиране на значението на детското благополучие и необходимостта от възможности за тяхната подкрепа чрез навременно установяване на актуалните им нужди и развитие на форми за подкрепа. Тук следва да се отбележи и нуждата да се подкрепят усилията на отделните сектори и професионалисти при реализиране на всяка от техните специфични роли и общите такива като гарант за ефективна подкрепа към индивидите не само чрез предоставяне на социални услуги, а като интегрирана комплексна подкрепа.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Банова, В., Б. Банова, Л. Жупунов, М. Жекова (2010).** Сдружение „Дете и пространство“. София. (Banova, V, B. Banova, L. Zhupunov, M. Zhekova (2010). Sdruzhenie „Dete i prostranstvo“. Sofia.)
2. **Богданова, М. (2009).** Изоставянето на деца – превенция и алтернативи. Изд. „Авангард Прима“, София. (Bogdanova, M. (2009). Izostavyaneto na detsa – Preventsia I alternative. Izdatelstvo „Avangard Prima“, Sofia.)
3. **Вазова, Т. (2022).** Значимостта на компетентностния подход за управлението на човешкия фактор в социалната сфера. В: Годишник на Пловдивския университет, Педагогически факултет, том I, Пловдивско университетско издателство, с. 198 – 208, ISSN 2815-4134 (Print), ISSN 2815-4487 (Online). (Vazova, T. (2022) Znachimost na kompetentnostnia podhod za upravlението na choveshkia factor v sotsialnata sfera. V: Godishnik na NU “Paisii Hilendarski“, tom I, Plovdiv: UI

- “Paisii Hilendarski“, s. 198 – 208, ISSN 2815-4134 (Print), ISSN 2815-4487 (Online).
4. **Векова, Л. (2023).** Социалните иновации. Списание „Педагогика“, Pedagogika-Pedagogy, Number 4s, <https://doi.org/10.53656/ped2023-4s.15>, 153 – 162. (Vekova, L. (2023). Sotsialnite inovatsii. Spisanie „Pedagogika“ Pedagogika-Pedagogy, Number 4s, <https://doi.org/10.53656/ped2023-4s.15>, s. 153 – 162.)
 5. **Величкова, М. (2021).** *Социалните дейности на медиаторите в ромската общност.* Проблеми и перспективи на социалните дейности, Университетско издателство „П. Хилендарски, Пловдив, с. 200 – 208. ISBN 978-619-7663-00-6 (Velichkova, M. (2021). *Sotsialnite deynosti na mediatorite v romskata obshtnost.* Problemi I perspektivi na sotsialnite deynosti. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski“. s. 200 – 208. ISBN 978-619-7663-00-6.)
 6. **Гинина, Б. (2015).** Характеристика на комуникативното развитие и поведението на привързаност при деца, възпитавани в семейства и в социални домове. В. – *Докторантски изследвания*, 1. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“. с. 15 – 30. ISSN 2367-7309. (Ginina, B. (2015). Harakteristika na komunikativnoto razvitie i povedenieto na privarzanost pri detsa, vazpitavani v semeistva i v sotsialni domove. V. – *Doktorantski izsledvaniya*, 1. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski“. s. 15-30. ISSN 2367-7309.)
 7. **Глушкова, Н. (2022).** Някои реалности, перспективи и предизвикателства пред организацията и управлението на социалната работа. В: Годишник на Пловдивския университет, Педагогически факултет, том I, Пловдивско университетско издателство, с. 101 – 111, ISSN 2815-4134 (Print), ISSN 2815-4487 (Online). (Glushkova, N. (2022) Nyakoy realnosti, perspektivi I predizvikelstva pred organizatsiata I upravlението na sotsialnata rabota. V: Godishnik na NU “Paisii Hilendarski“, tom I, Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski“, s. 101 – 111. ISSN 2815-4134 (Print), ISSN 2815-4487 (Online).
 8. **МТСП (2015).** Аналитичен доклад за изследване на прилаганите в страната стандарти за социални услуги. (MTSP (2015). Analitichen doklad za izsledvane na prilaganite v stranata standarti za sotsialnite usluzhi.)